

Unkarin tuottamuksellisen rikollisuuden kriminologista tarkastelua

*(Kriminologische Betrachtungen zur
Fahrlässigkeitskriminalität in Ungarn)*

Kirjoittanut
tohtori *Ferenc Irk**

I. Johdanto

Tieteiden kehitys, tekniikan saavutukset, kaupungistuminen ja teollistuminen ovat viimeisen puolen vuosisadan aikana perin pohjin muut-

* Tohtori *Ferenc Irk* (Valtion kriminologinen ja kriminalistinen laitos, Budapest) on Suomessa mm. pitänyt luentoja Unkarin ja muiden sosialististen maiden kriminologiasta Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksella.

Käsillä olevan artikkelin tri *Irk* on jättänyt julkaistavaksi suomenkielisenä versiona. Sen on käynyt läpi prof. Pekka *Koskinen*, joka kielellisten tarkistusten lisäksi on tekijän luvalla jonkin verran lyhentänyt esitystä.

Erityisesti Unkarin tuottamuksellista rikollisuutta koskevien määrällisten tietojen osalta suomalaisen lukijan on syytä muistaa, kuinka eri tavoin rikosoikeudellisen järjestelmän soveltamisala on voitu rajata eri maissa. Suomessahan on vallalla sikäli »monistinen» järjestelmä, että *rikoksiksi* luetaan suuri määrä hyvin vähäisiäkin norminloukkauksia tieliikenteessä jne. Myös tuottamuksellinen menettely on hyvin laajasti kriminalisoitu.

Unkarissa varsinaisen rikosoikeuden piiri on tuntuvasti ahtaammin rajattu. Monet Suomessa rikoksiksi luettavat tuottamukselliset menettelyt kuuluvat siellä rikosoikeuden ulkopuolisen *hallinnollisen* sanktioinnin piiriin. Maidemme järjestelmien eroja tässä suhteessa on perusteellisesti käsitelty Budapestissa syksyllä 1983 pidetyssä unkarilais-suomalaisessa rikosoikeusseminaarissa, jonka teemana olivat juuri vähäisiin lainrikkomuksiin liittyvät kysymykset. (Esielmät julkaistu raportissa *Lenke Fehér* (toim.): Hungarian-Finnish Penal Law Seminary on Petty Offences. 5—8 September, 1983. Budapest 1984.) — *P.K.*

taneet ihmisten elinolosuhteita. Niin työ kuin vapaa-aikakin on saanut monessa suhteessa uuden sisällön. Samanaikaisesti on elämäämme tullut varjostamaan ennen tuntemattomia vaaratekijöitä, jotka osaltaan hidastavat kehitystä. Niistä aiheutuviin kielteisiin seurauksiin on usein osasyynä inhimillinen huolimattomuus.

Huolimattoman menettelyn vakavimmat muodot leimataan — menettelyn seurausten perusteella — riköksiksi. Näin on ollut jo vuosisatojen ja vuosituhansien ajan. Alkukantaisten yhteiskuntien (joiltain osin) primitiivinen oikeuskäsitys ratkaisi kysymyksen suhteellisen yksinkertaisesti kiinnittämällä enimmäkseen huomiota pelkkiin seurauksiin. Tuo oikeuskäsitys ei juuri välittänyt siitä, oliko yksilön objektiivisesti tai subjektiivisesti mahdollista välttää virheellinen päätös, oikeudellisen arvostelun kohteena oleva teko tai sen vahingolliset seuraukset. Se ilmensi vain ajatusta, että tällaisia tekoja oli niiden vahingollisten vaikutusten takia pyrittävä rajoittamaan. Tähän oli määrä päästä — yhtä lailla yleis- kuin erityisestävät näkökohdat huomioon ottaen — liittämällä tekoon rangaistusuhka ja rankaisemalla tekijää. Rangaistus puolestaan oli sitä ankarampi, mitä raskaampi kunkin ajankohdan arvostusten mukaan oli vahinkoseuraus. Samalla otettiin kuitenkin aina huomioon, että puheena olevat teot tapahtuivat yksilön tahdosta riippumatta tai jopa vastoin hänen tahtoaan. Sen vuoksi toisaalta rangaistavuuden ala oli usein suppeampi kuin arvosteltaessa tahallisilla teoilla aiheutettuja seurauksia, toisaalta myös rangaistukset olivat lievempiä.

Toisen maailmansodan jälkeen on tuottamuksellisen rikollisuuden syy-suhteita ja ennalta ehkäisyä koskevaa tieteellistä tutkimusta tehostettu. Tähän on syynä ollut ennen muuta liikenteen räjähdysmäinen kehitys. Sen aiheuttamat haitat yhteiskunnalle sekä vaaralle alttiiksi joutuvien henkilöiden piiriin laajentuminen synnyttivät yleisessä mielipiteessä levottomuutta. Kävi selväksi, ettei rikosoikeudellinen rangaistusuhka riitä uuden kansantaudin aisoissa pitämiseksi. Sama koskee yhä monilukuisemmiksi käyviä, työelämän piirissä havaittavia negatiivisia ilmiöitä.

Puheena olevana aikana kehittyivät myös sosiologia, psykologia ja lääketiede pitkin harppauksin. Niiden piirissä suoritettiin laajoja kokeellisia tutkimuksia, joita kohdistettiin myös tuottamuksellisesti vahinkoja aiheuttaneisiin henkilöihin. Vaikkei tutkimuksissa aina ole onnistuttu riittävän perinpohjaisesti selvittämään käyttäytymisen syitä, niiden tuloksena syntyneet selitysteorial ovat joka tapauksessa työntänel perinte-

set, asioita yksinkertaistaneet teoriat yhä selvemmin taka-alalle. Teorioiden välillä on toisinaan vain vähäisiä eroja, mutta toisinaan erot ovat aivan olennaisia. Saavutetut tutkimustulokset ovat antaneet virikkeitä jatkotutkimuksille.

Tähän toimintaan on Unkarissa osallistunut perustamisestaan lähtien Valtion kriminologinen ja kriminalistinen laitos. Tuottamuksellisen rikollisuuden tutkimus alkoi 25 vuotta sitten liikenne- ja työtapaturomien sekä tulipalojen monimuotoisena kriminologis-kriminalistisena analyysinä. Maamme moottoristuminen oli 70-luvun alussa rajua. Siihen nähden on ymmärrettävää, että ensi sijassa juuri tällä alueella jatkettiin — aikaisempien vuosien tuloksiin tukeutuen — intensiivistä työtä. Sitä tuli 70-luvun jälkipuoliskolla ja 80-luvun alussa täydentämään tuottamuksellisen rikollisuuden kokonaisuuteen ja keskinäisiin yhteyksiin kohdistuva tutkimus. Seikkaperäisen analyysin kohteeksi otettiin rikoksiksi luonnehdittavat liikenne-, työ- ja kotitapaturomat sekä muut tuottamukselliset teot, jotka loukkaavat henkeä tai terveyttä tai vahingoittavat yhteiskunnallista omaisuutta. Tämän tutkimustyön pohjalta on tähän mennessä julkaistu tai parastaikaa painossa yli sata artikkelia, epälukeinen määrä tiedotus- ja valistusmateriaalia, parikymmentä seikkaperäisempää tutkimusta sekä kuusi monografiaa. Myös yliopistojen ja muiden rikollisuuskysymyksiä käsittelevien korkean asteen oppilaitosten oppimateriaalissa tuottamuksellisten rikosten ongelmat ovat saaneet oman erityisen sijansa.

Jo edellä esitetyssä on pääteltävissä, että suuri — ja todennäköisesti yhä kasvava — määrä tuottamuksellisia rikoksia liittyy välittömästi yhteiskunnallis-tekniseen kehitykseen. Samalla on kuitenkin myös tästä edistyksestä kokonaan riippumattomia tuottamuksellisia rikoksia. Niidenkään määrä ei ole vähäinen: ne ovat itse asiassa tuskallisena todistuksena kehityksemme ja elintapojemme muuttumisen suhteellisesta hitaudesta.

Rajattaessa kriminologian tutkimuskohteeksi kuuluvien yhteiskunnalle vaarallisten tuottamuksellisten tekojen piiriä lähtökohtana ovat rikoslainsäädäntöön sisältyvät tunnusmerkistöt. Osa niistä on kriminologista tutkimusta ajatellen vailla merkitystä sen vuoksi, että niiden toteutuminen käytännössä on hyvin harvinaista. (Tällä ei haluta kiistää sitä suurta yhteiskuntavaarallisuutta, joka näihin teoihin niiden harvalukuisuudesta riippumatta voi liittyä.)

Tuottamusta tutkivan kriminologian keskeisenä tutkimusalueena ovat onnettomuustapaukset, niiden joukossa liikenneonnettomuuksien suuri perhe. Yhteiskunnan kannalta kohdistuu suurin mielenkiinto nykyään juuri tämän luonteisiin tuottamuksellisiin teoihin. Siihen on ennen muuta syynä se, että itse perusilmiö ja sen kaikenlaiset seuraukset juuri tällä alueella kohdistuvat tai voivat kohdistua suhteellisesti ottaen laajimpiin kansalaispiireihin. Tällä alueella myös kriminologian yhteys muihin tieteenhaaroihin on merkittävintä.

2. Tuottamuksellisen rikollisuuden määrä, kehityssuunta ja seuraukset

Seuraava taulukko antaa yleiskuvan tuottamuksellisten rikosten asemasta osana Unkarin kokonaisrikollisuutta sekä viimeisten vuosien aikana tapahtuneista muutoksista.

Vuosi	Rikoksia yhteensä	Tuottamuksellisia rikoksia
1972	125 999	7 420
1973	125 388	7 024
1974	111 825	6 763
1975	120 889	7 011
1976	129 424	6 833
1977	123 623	6 997
1978	126 907	7 022
1979	125 267	6 340
1980	130 470	5 101
1981	134 914	5 237
1982	139 795	5 047
1983	151 505	5 410
1984	157 036	5 525

Tilastotiedot osoittavat, että samalla kuin rikosten kokonaismäärä erityisesti viime vuosina on ollut lisääntymässä, tuottamuksellisten rikosten määrä on pysynyt suhteellisen muuttumattomana. (Osaksi tähän ovat vaikuttaneet tarkasteltavana ajanjaksona tapahtuneet lainsäädännön muutokset. Niinpä siltä osin, kuin teon katsominen rikokseksi meillä riippuu aiheutetun aineellisen vahingon suuruudesta, alarajaa on useaan otteeseen korotettu. Vuodesta 1978 tuli voimaan osittainen dekriminialisointi. Toisaalta vahinkoseuraukseen johtanutta rattijuopumusta alettiin pi-

tää tahallisena rikoksena.) Tuottamuksellisten rikosten osuus rikosten kokonaismäärästä oli tarkasteltavan jakson alussa vielä 6 %:n tienoilla. Nykyään tämä osuus on laskenut noin 3,5 %:iin.

Tämän johdosta joku saattaa kysyä, kannattaako sitten ylipäänsä kohdistaa voimavaroja tuottamuksellisten rikosten kriminologiseen tutkimukseen. Muutamat lisänäkökohdat osoittavat kuitenkin, että kysymykseen on syytä vastata myöntävästi.

Tehdyt tutkimukset osoittavat väestön pelkäävän tuottamuksellisia rikoksia, varsinkin onnettomuustapauksia. Onko pelkoon aiheetta vai ei, selviää uhritilastojen numerotiedoista. Pelko ei näytä aivan aiheettomalta, kun havaitsimme, että viimeisten kymmenen vuoden aikana on 100.000 rikoskelpoisessa iässä olevaa kansalaista kohti sattunut vuosittain kaikkiaan 72—84 tuottamuksellista rikosta. Mitään erityistä kehityssuuntaa luvut eivät ilmennä. Tahallisiin rikoksiin verrattuna osuus on joka tapauksessa vähäinen. Ensin mainittuja nimittäin sattuu vastaavaa ryhmää kohti 1.200—1.500 rikosta vuodessa. Näiden lukujen osalta kehityssuunta on lisäksi nouseva, jos kohta nousu on lievä ja kehitys hyvin vaihtelevaa. Tämä merkitsee samalla, että — kun otetaan huomioon myös väkiluvun ja väestörakenteen muutokset — yhtä tuottamuksellista rikosta kohti meillä sattuu 15—20 tahallista rikosta.

Tuottamuksellisiin rikoksiin liittyvän tutkimuksen tarpeellisuutta voi perustella myös tiedolla, jonka mukaan nämä rikokset (tarkemmin sanottuna niiden tekijät) aiheuttavat kaikkiaan kolmasosan niistä aineellisista vahingoista, joita rikoksilla ylipäänsä aiheutetaan. Tämä on vain keskiarvo, sillä suhdeluku vaihtelee vuodesta toiseen. Joinakin vuosina se saattaa olla mainittua paljon korkeampi. Pääasiallisena selityksenä tähän ovat sellaiset aika ajoitin toistuvat, luonteeltaan sattumanvaraiset suuronnertomuudet (räjähdykset, tulipalot, kaivosonnettomuudet), joiden seuraukset heijastuvat, itse tapausten satunnaisuudesta huolimatta, hyvin näkyvästi vahinkotilastoihin.

Tuottamuksellisten rikosten vahingot rahassa ilmaistuina ovat tilastojen mukaan kasvamassa. Eikä tällöin saa unohtaa, että tilastoluvut osoittavat vain välittömästi rahassa arvioitavia vahinkoja. Nämä taas ovat vain osa rikosten kaikista vahinkoseurauksista, osa jonka suuruutta ei vielä osata tarkoin määritellä. Rikoksista aiheutuu paljon sellaisiakin vahinkoja, jotka ovat vain osaksi rahassa ilmaistavissa. Niiden määrä ja osuus on tuottamuksellisten rikosten tapauksissa erityisen suuri.

Enemmän tai vähemmän luotettavien tilastolukujen sekä epätasallisempien arvioiden perusteella tiedetään, että tuottamuksellisten rikosten seurauksena menetetyt ihmishenget, näistä rikoksista aiheutuvat erasteisen pysyvän tai tilapäisen invaliditeetin tapaukset sekä vaikeat loukkaantumiset rasittavat kansantalouttamme joka vuosi monien miljardien edestä. Niitä kustannusvaikutuksia, jotka johtuvat töistä poissaolon aiheuttamista vaikeuksista työn järjestelyissä, on vaikea yrittää edes arvioida.

Tuottamuksellisten rikosten eri lajit aiheuttavat yhteiskunnalle hyvin eri asteisia rasituksia. Useiden vuosien vaihtelut huomioon ottaen sattuu 100.000 rikoskelpoista kansalaista kohti vuodessa 50—57 tuottamuksellista liikenne-rikosta, 6,5—7,5 muuta luonteeltaan tekniikkaan liittyvää rikosta, 6,7—8 muuta henkeen tai ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvaa rikosta sekä 8—10 sosialistiseen talouteen tai sosialistiseen omaisuuteen kohdistuvaa rikosta.

3. Tuottamuksellisen rikollisuuden syy-yhteyksistä

3.1. Kun ensin tarkastellaan tuottamukselliseen rikollisuuteen *yhteiskunnallisella tasolla liittyviä syytekijöitä*, voidaan tehdä muuan tärkeä havainto: tällä tasolla on oma osuutensa monilla sellaisilla kielteisillä tekijöillä, jotka vaikuttavat myös lukuisten tahallisen rikollisuuden muotojen yhteydessä. Taustana olevat epäsuotuisat ilmiöt vaikuttavat yksilöön tällöin kuitenkin toisenlaisella tavalla. Sen vuoksi ne esiintyvät toisessa muodossa myös virheelliseen tekoon johtavassa päätöksenteossa.

Pääosaan niistä perustoinnoista, joista tuottamuksellinen rikollisuus muodostuu, liittyy tietoista tai tiedostamatonta *vaarantamista*. Sen yhteiskunnallisella ja oikeudellisella arvioinnilla on ratkaisevan tärkeä merkitys. On selvää, että rikoksen tekijä on yhteiskunnallis-oikeudellisen arvostelun mukaan ottanut tarpeettoman riskin, joka ei ole yhteiskunnallisesti hyväksyttävissä. Rikosoikeus ei yleensä suvaitse ihmiselämän vaarantamista. Tämä näkemys rakentuu kuitenkin sen edellytyksen varaan, että kehittyneessä teollisuusyhteiskunnassa olisi mahdollista kaikissa olosuhteissa toimia siten, ettei toiminnasta aiheudu vahinkoja. Kaduilla voitaisiin ajaa autoilla ja tehtaissa käyttää koneita, ilman että näitä vaarallisia laitteita käyttävä ihminen tekisi ainoatakaan virhettä. Ei

ole vaikea nähdä, kuinka perusteeton tällainen näkemys on. Kehittyvä yhteiskunta tuottaa itse ne vaaralliset olosuhteet, jotka rikosoikeus tuomitsee. Mikäli huomattava osa ihmisistä ei kykene vastaamaan olosuhteiden vaatimuksiin, sekin on silloin katsottava yhteiskunnan syyksi. Ihmisen valintamahdollisuudet ovat rajalliset. Vain osaksi hänestä itsestään riippuu, tahtooko hän olla mukana erilaisissa vaarallisissa toiminnoissa vai ei. Siksi häntä voidaan — ja tulisi — kannustaa vain huolelliseen, ei sen sijaan virheettömään käyttäytymiseen.

Useimmat tuottamukselliset rikokset liittyvät kiinteästi *liikenneonnettomuuksiin*. Niiden määrä on tunnetusti korkea, eikä sitä lukuisista ponnistuksista huolimatta onnistuta vähentämään toivotulla tavalla. Viime aikoina tilanne on itse asiassa muuttunut huonommaksi. Viitattakoon tässä siihen vuosikymmenien mittaiseen havainnointiin perustuvaan selitykseen, jonka mukaan yhteiskunnan toiminnassa ilmenevät häiriöt vaikuttavat välittömästi myös yksilölliseen käyttäytymiseen ja tietenkin kielteisesti. Tämä heijastuu refleksiinomaisesti ratkaisuihin. Tämä vaikutus olisi korjattavissa vain siten, että samanaikaisesti joko kyettäisiin nopeasti kehittämään toimivan henkilön ratkaisujen virheettömyyttä edistäviä objektiivisia edellytyksiä tai onnistuttaisiin lisäämään inhimilliseen käyttäytymiseen vaikuttavien ennaltaehkäisevien instituutioiden tehokkuutta. Tähän tähtäävät pyrkimykset eivät toistaiseksi ole missään onnistuneet palauttamaan tasapainoa.

Lyhyesti on syytä kosketella myös *ympäristön pilaamista*, joka toivottavasti jo lähitulevaisuudessa ymmärretään lukea vakavimpien rikosten joukkoon. Vielä nykyäänkin on pantavissa merkille, että tällainen rikostyyppi kyllä löytyy rikoslain pykälien joukosta, mutta oikeuskäytännössä sitä ei juuri tapaa. Tämä osoittaa, ettei oikeusjärjestys kovin herkästi reagoi sellaisiin tekoihin, jotka ilmenevät pitkän ajan kuluessa johtaen usein peruuttamattomiin ihmisen elinympäristön laadullisiin muutoksiin. Tämä pitää paikkansa, vaikei ole vaikea havaita, että ympäristön vahingoittaminen jo nykyään vaarantaa siinä määrin tulevien sukupolvien pelkän olemassaolonkin (elämisen laadusta puhumattakaan), että perinteisten tuottamuksellisten rikosten vuosittain aiheuttama noin 1000 ihmishengen menetys tuntuu tähän verrattuna varsin vähäiseltä. Johtopäätöksenä on, että rikosoikeuden — erityisesti oikeuskäytännön — olisi lisättävä aktiivisuuttaan tällä alueella, olkoonkin että sen merkitys muiden toimenpiteiden tukena on melko rajallinen.

3.2. Seuraavalla tasolla näyttää tarkoituksenmukaiselta tarkastella *lähiympäristöön liittyviä ja yksilöllisiä syytekijöitä*. Yleisesti tunnustetaan, että välittömällä lähiympäristöllä on ratkaiseva merkitys yksilön käyttäytymisen muovaamisessa. Näin erityisesti siksi, että myös makroympäristön vaikuttimet saavuttavat yksilön lähiyhteisön arvostusten muodostaman suodattimen lävitse. Ihmisen vastaukset ympäristön haasteisiin määräytyvät todellisuudessa hänen oman lähiympäristönsä mukaan.

Elämäkerrallisista tiedoista voidaan lukea yksilön sosiaalistumisprosessin kulku sekä hänen nykyinen asemansa yhteiskunnassa. Sosiaalistuminen on ihmisen elämää koko ajan seuraava prosessi. Yksilön kulloinkin sosiaalinen (yhteiskunnallis-taloudellinen) asema välittää hänelle ympäristölle ominaisen tarpeiden, intressien, arvojen ja normien järjestelmän. Olennaisilta osin ihmisen koko elämäntapa lapsuusiästä lähtien on kiinteästi sidoksissa ympäristöön, joka suurelta osin määrää hänen tulevan kehityksensä suunnan.

Muuan seikka on vielä erityisesti mainittava. Ihmisen toimintaan on ammoisista ajoista alkaen kuulunut erottamattomana osana riskien ottaminen. On tärkeää panna merkille, että suhtautuminen ihmishengen ja terveyden vaarantamiseen vaihtelee eri yhteiskuntakerroksissa. Joidenkin osakulttuurien omaksumien arvostusten mukaan riskin ottaminen ei vain ole sallittua, vaan sille annetaan positiivinen arvo. Tällainen suhtautuminen periytyy kaupungistumista edeltäneiltä ajoilta. Se, miten nopeasti ja missä määrin ollaan valmiit omaksumaan yhteiskunnan johdon riskien vähentämiseen tähtäävät pyrkimykset, riippuu osaltaan muuhun yhteiskuntakerrokseen kuuluvien henkilöiden avoimuudesta ja heidän mahdollisuuksistaan.

Seuraavassa esitetään lyhyt katsaus joihinkin tuottamuksellisen rikollisuuden suhteellisen itsenäisiin alaryhmiin ja näiden rikosten tekijöihin.

3.3. Yllä esitetystä jo ilmenee, miksi niissä henkeen kohdistuvissa rikoksissa, jotka *eivät ole onnettomuustapauksen luonteisia*, osallisina on useimmin monessa suhteessa huono-osaisia henkilöitä. Osallisilla tarkoitetaan tässä sekä tekijöitä että rikoksen uhreja. Perinteisen tyyppiisiin kuolemantuottamustapauksiin osallisista valtaosa on koulutusta vaille jääneitä tai vajavaisten koulutuksen saaneita ammattitaidottomia ruumiillisen työn tekijöitä. Heissä esiintyy myös lukuisia muita yhteiskunnallisen sopeutumattomuuden merkkejä. Tässä he eroavat selvästi muun tyyppisten tuottamuksellisten rikosten tekijöistä. Heidän huono-osaisuutensa

on alkanut jo lapsuudenkodista ja kasvatuksesta siellä. Myöhemmin heille ovat olleet luonteenomaisia lukuivat työpaikan vaihdokset, kielteiset työnantajan lausunnot ja suhteellisen usein myös aikaisemmat rangaistustuomiot. Monissa tapauksissa kuvaan kuuluu lisäksi alkoholisoituminen. Rikoksen tapahtuessa useimmat heistä ovat olleet alkoholin vaikutuksen alaisina.

Kuvatut sosiograafiset piirteet luonnehtivat yhtä lailla rikosten tekijöitä kuin niiden uhreja. Luultavasti ikä on — sattuman lisäksi — ainoa seikka, joka tässä piirissä ratkaisee, kenestä tulee tekijä, kenestä uhri.

Tälle ryhmälle on niinkään luonteenomaista rikkonainen perhe-elämä. Monien perhesuhteet ovat vakiintumattomat, he ovat eronneita, joutuvat työskentelemään muualla kuin kotipaikkakunnalla, myös asunto-olot ovat usein puutteelliset — he ovat siis, kuten sanotaan, juurettonia henkilöitä.

3.4. *Koti- ja vapaa-ajan tapaturmia* aiheuttavat henkilöt muistuttavat monessa suhteessa edellä kuvattua ryhmää (viimeksi mainittua liikkuvuuspiirrettä lukuunottamatta). Miltei aina heidänkin toimintaansa vaikuttaa tuntuva tiedollinen jälkeenjääneisyys. Niinpä useimmat heistä eivät pelkästään ole kykenemättömiä hallitsemaan yhä monimutkaisemman yhteiskunnan uusia vaaroja, vaan he eivät osaa ottaa lukuun ja torjua edes perinteisiä vaaran lähteitä, tulen ja veden tuhoisia vaikutuksia.

Ongelmaa kärjistää se, että nyt puheena olevan kaltaiset onnettomuudet ovat suhteellisen harvinaisia ja arvaamattomia. (Tämä koskee sinänsä myös jäljempänä käsiteltäviä muita tapausryhmiä, joissa on kysymys onnettomuustapauksen luonteisista rikoksista.) Huolimaton menettely ei suinkaan ole yksittäinen ilmiö. Päinvastoin kysymys on päivittäin toistuvista virheistä. Vahinko voi sinänsä syntyä milloin hyvänsä. Kun sitä ei kuitenkaan pitkään aikaan tulle, hämärtyy varomattomaan menettelyyn tottuneen mielessä tietoisuus sen vaarallisuudesta. Niinpä kun onnettomuus sitten tapahtuu ja aiheuttaja joutuu rikosoikeudelliseen vastuuseen, tapahtuma tuntuu hänestä puhtaalta sattumalta, koska hän oli tottunut jo rutiininomaisesti menettelemään virheellisellä tavalla. Sitä, kuinka useasti aikaisemmin vakavan vahingon syntymättä jääminen oli ollut yksinomaan onnellisen sattuman varassa, ei yleensä edes huomata.

3.4. *Työtapaturmien* yhteydessä tekijät ovat huomattavassa määrin toisenlaisia kuin edellä käsitellyt ryhmät. Heidän yleinen koulutustason on korkeampi, ammatillisen koulutuksen saaneiden osuus on suurempi,

ja muidenkin sosiograafisten tunnusmerkkien osalta he pääosin vastaavat samassa asemassa olevia toisia työntekijöitä.

Näissä rikoksissa vahinkoa kärsineet poikkeavat monessa suhteessa selvästi tekijöistä. Heille on useimmiten ominaista sama puutteellinen sosiaalistumisaste ja moninkertainen huono-osaisuus kuin aikaisemmin tarkasteltujen rikosryhmien tekijöille. Yleensä on kysymys aputyöläisistä, jotka eivät vielä ole sopeutuneet muuttuneiden elin- ja työtapojen mukanaan tuomiin uusiin vaaroihin. Valtaosa heistä on myötävaikuttanut vahingon syntyyn omalla sääntöjenvastaisella menettelyllään.

Usein vasta vakavan onnettomuuden jälkeen paljastuu, ettei turvallisuusmääräysten rikkominen ole ollut mitenkään poikkeuksellista. Tehtaissa ja muilla työpaikoilla tapahtuu työprosessin nopeuttamisen nimissä laajamittaista ja pitkäaikaista määräysten noudattamisen laiminlyöntiä. Eritasoiset johtajat tapaavat mielellään vedota tuotannollisiin intresseihin, työvoiman puutteeseen tai tehokkuusvaatimukseen.

Tällaisen asennoitumisen vaikutus yksilöön on vahingollinen. Se ilmenee myös kotitalouksien teknisluonteisissa onnettomuuksissa. Työpaikoilla edes jossain määrin valvotaan työturvallisuusmääräysten noudattamista. Koneissa ja laitteissa on myös suojavarustuksia, jotka ehkäisevät inhimillisistä virheistä johtuvia vahinkoja. Mutta ihmiset oppivat myös, että näiden varustusten puutteellisuudesta huolimatta tuotantoa voi jatkaa. He vieläpä oppivat, että työskentely ilman suojavarustuksia saattaa olla helpompaa ja nopeampaa.

Tämä heijastuu työntekijän vapaa-aikanaan tekemään työhön. Tässä työssä tavoitellaan erityistä nopeutta, ja ulkopuolisen valvonnan ja rangaistuksen puuttuessa jäävät perustavanlaatuiset välttämättömät turvamääräyksetkin noudattamatta, kun tekijä ei ole sisäistänyt niiden tärkeyttä. Hänestä voi esimerkiksi taloa rakennettaessa olla turhan hankalaa noudattaa suunnitelman edellyttämiä eristysnormeja.

3.6. Suurimpana ryhmänä tuottamuksellisten rikosten joukossa ovat *liikenneonnettomuudet*. Ne muistuttavat luonteenomaisilta piirteiltään monessa suhteessa kahta edellä käsiteltyä onnettomuuksien ryhmää. Olenainen ero on kuitenkin siinä, että potentiaalisten tekijöiden ja uhrien piiri on liikennetapauksissa selvästi laajin: kysymys voi olla kenestä hyvänsä yhteiskunnan jäsenestä.

Vaikka siis jokaisella yksilöllä periaatteessa on yhtäläinen mahdollisuus joutua liikenneonnettomuuteen, tilanne on tutkimusten mukaan toi-

nen, kun katsotaan liikenneonnettomuuksia joukkoilmiona. Aivan niin kuin kotitapaturmien voitiin havaita pitkälti keskittyvän tiettyyn enemmän tai vähemmän selvästi erottuvaan henkilöryhmään, niin myös liikenneonnettomuuksissa sekä tekijät että uhrit näyttävät valikoituvan tietystä vähemmistöstä.

Tämän käsityksen tueksi on olemassa joukko tutkimustietoa. Tarkasteltaessa moottoriajoneuvon omistajien sosiaalista jakaumaa havaitaan sivistyneistön olevan muuhun väestöön verrattuna yliedustettuna, vieläpä selvästi (näin erityisesti, kun pohjana käytetään 10—15 vuoden takaisia tietoja). Liikennerikoksiksi katsottavissa onnettomuustapauksissa se on kuitenkin sekä tekijöiden että vahingoittuneiden puolella vahvasti aliedustettuna. Työväestön puolella tilanne on tarkalleen päinvastainen: puolet maan koko väestöstä käsittävä yhteiskuntakerros on aiheuttajana (ja vahingonkärsijänä!) kaikkiaan viidessä liikenneonnettomuudessa kuudesta.

Poikkeavaan liikennekäyttäytymiseen eivät tietenkään ole vaikuttamassa yksinomaan yhteiskunnalliset ja lähiympäristöstä johtuvat vaikuttimet, vaan myös puhtaasti yksilölliset ominaisuudet. Alttius riskien ottamiseen — jolla juuri liikenteessä on huomattava merkitys — ei riipu yksinomaan siitä, mihin yhteiskuntakerrostumaan ajaja kuuluu (asian tästä puolesta oli jo puhe), vaan se on myös biologisesti määräytynyt. Tämä määräytyneisyys ilmenee sitten henkilön psykologisina suorituksina.

3.7. Edellä on usein puhuttu rikosentekijöiden ja uhrien asemasta onnettomuuteen, tapaturmaan tai vaaralliseen tilanteeseen osallisista. Kielemekäyttö on valittu tarkoituksella. Kun kysymys on ihmishengelle vaaraa aiheuttavista tuottamuksellisista rikoksista, riippuu usein sattumasta, kuka joutuu mihinkin rooliin. Poikkeuksiakin kyllä on. Niinpä kotitapaturman luonteisissa tuottamuksellisissa rikoksissa vahingonkärsijät ovat hyvin usein lapsia. Sosiaaliselta statukseltaan tekijät ja uhrit kuitenkin kuuluvat samaan ryhmään. Tältä osin ovat eri asemassa vain työtapaturmat. Niissä tekijät ovat usein ammattitaitoisia työntekijöitä, kun taas uhrit ovat ammattitaidottomia.

Tähänastisessa esityksessä ei huomiota ole joka kohdassa nimenomaan kiinnitetty *omaisuuteen kohdistuviin* tuottamuksellisiin rikoksiin. Siksi on vielä todettava, että niidenkin yhteydessä enimmäkseen vaikuttavat jo puheena olleet mekanismit. Vaikka seuraukset ovat erilaisia, useim-

mat niistä eivät juuri poikke edellä käsitellyistä liikenne- tai työtapa-turmista. Siihen, millaisia seurauksia huolimattomasta menettelystä on, vaikuttaa ratkaisevasti sattuma, toisin sanoen virheeseen tai laiminlyöntiin syyppään henkilön menettelystä täysin riippumattomat seikat.

3.8. Muuan tärkeä etiologinen tekijä on toistaiseksi jäänyt lähes käsittelemättä. Se on *juopumus*. Se on vielä syytä ottaa aivan erillisen tarkastelun kohteeksi.

Suhtautuminen alkoholinkäyttöön on meillä, kuten muissakin yhteiskunnissa, ristiriitaista. Yleisellä tasolla myönnetään alkoholinkäytöstä aiheutuvat vaarat, erityisesti joillakin elämänaalueilla. Siirryttäessä ryhmä- tai yksilötasolle tilanne on useasti toinen. Tällä tasolla eivät uusien elämäolosuhteiden ja uusien työtapojen asettamat vaatimukset useinkaan vielä ole päässeet vaikuttamaan vanhoihin perinteisiin.

Tutkimukset viittaavat siihen, että säännellyn työelämän koko alueella (liikenne siihen nyt mukaanluettuna) jo juopuneiden henkilöiden osallistuminen sinänsä lisää vaarojen mahdollisuutta. Mutta tutkimukset osoittavat muitakin. Niistä ilmenee, että sekä tekijöiden että uhrien puolella juopuneiden ryhmä eroaa monessa suhteessa merkittävästi vastaavia vahinkoja aiheuttaneiden selvien ryhmästä. Aikaisemmin oli jo puhe siitä, kuinka niissä henkeen kohdistuvissa tuottamuksellisissa rikoksissa, jotka eivät ole onnettomuuden luonteisia, monet tyypillisesti rikolliset persoonallisuuspiirteet ovat ominaisia sekä tekijöille että uhreille. Myös siitä oli jo puhe, että useimmat tällaisista rikoksista tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena.

Havainto voidaan — joskin rajoitetusti — ulottaa koskemaan kaikenlaisten onnettomuustapausten juopuneita aiheuttajia. Aikaisemmin esitettyjen tunnusmerkkien perusteella (järjestyksessä oleva perhe-elämä, koulunkäynti, ammattikoulutus, suhde työpaikkaan, aikaisemmat rikokset) alkoholia nauttineiden ryhmä eroaa selvistä.

Juopuneen teot eroavat ratkaisevasti selvänä tehdyistä siinä, että edelliset johtavat tilastollisesti katsoen todennäköisemmin vakaviin vahinkoseurauksiin. Mitä useammin joku menettelee virheellisesti, sitä suurempi on todennäköisyys, että hän tulee myös toteuttaneeksi rikoksen. Juopunut henkilö reagoi selvää useammin epäjohtonmukaisella tavalla ympäristöönsä. Siksi on samalla todennäköisempää, että juuri juopunut tulee tehneeksi myös rikoksen (tai joutuu vahingon uhriksi).

4. Yhteenveto ja ajatuksia tehokkaasta ennalta ehkäisystä

Tuottamuksellisten rikosten ennaltaehkäisyä ajatellen tärkeimmät *johdinpäätökset* edellä esitetyistä rikollisuuden rakennetta ja suhteita koskevista tarkasteluista voidaan koota seuraavasti:

a) Tuottamukselliset rikokset ovat osa kokonaisrikollisuutta. Luonteeltaan tuottamukselliset rikokset poikkeavat kuitenkin monessa suhteessa tahallisista. Tuottamuksellisten rikosten piirissä on erotettavissa suhteellisen itsenäinen tapausryhmä, joka käsittää eräiden erityisen onnettomuusalttiiden elämäntilanteiden rikoksiksi määritellyt teot (liikennetaapausten lisäksi tähän kuuluvat työ- ja kotitapaturmat).

b) Näiden selvä enemmistö on nähtävä teknisen kehityksen heijastusvaikutuksena. Pienempi osa näistä teoista ilmentää tiettyjen yhteiskuntakerrostumien yhteiskunnallista jälkeenjääneisyyttä. Jälkimmäinen luonnehdinta koskee niin tekijöiden (ja myös vahingonkärsijöiden) tietoisuutta kuin tekoihin johtavia objektiivisia edellytyksiä sekä tekoolosuhteita ja -välineitä.

c) On mahdotonta kokonaan eliminoida huolimattomuudesta aiheutuvia kuolemantapauksia tai muita henkilö- tai omaisuusvahinkoja. Sopivin keinoin on enintään mahdollista saada tapausten määrä laskemaan tai ainakin pidetyksi tilanne hallinnassa. Ihminen voidaan kyllä ohjata omaksumaan monia huolellisia menettelytapoja, mutta täysin virheetön ja erehtymätön käyttäytymisen on saavuttamattomissa.

d) Virheellisen päätöksen (teon tai laiminlyönnin) seuraukset riippuvat ratkaisevasti sattumasta. Sattuma vaikuttaa niin siihen, syntyykö ylipäänsä seurauksia, kuin siihenkin, kuinka vakavia seuraukset ovat.

e) Edellä sanotusta seuraa, että ennaltaehkäisevät toimet on suunnattava ensinnäkin luomaan sellaisia objektiivisia edellytyksiä ja olosuhteita, jotka tekevät mahdolliseksi niin tehokkaasti kuin suinkin estää vahingon seuraukset silloinkin, kun joku on menetellyt virheellisellä tavalla. Toisaalta on pyrittävä vaikuttamaan ihmisten tietoisuuteen. Silloin ei tule pelkästään tähdentää vahinkojen välttämistä sinänsä, vaan on tähdättävä siihen, että yksilö paremmin ymmärtäisi oman menettelynsä ja vahingon seurauksien välisen yhteyden, oppisi tuntemaan yhteiskunnallisen vastuunsa ja välttämään virheratkaisuja.

Ennaltaehkäisyn *päämääränä* on vahingon seurauksien vähentäminen toisaalta parantamalla objektiivisia olosuhteita (rikostilanteisiin liittyviä

ulkoisia olosuhteita), toisaalta ryhtymällä toimenpiteisiin sellaisia henkilöitä kohtaan, jotka vaarallisen käyttäytymisensä johdosta ovat yhteiskunnalle vaaraksi (potentiaalisia rikoksentekijöitä kohtaan).

Tuottamuksellisten rikosten ja niistä aiheutuvien vahinkojen määrää voidaan nopeimmin ja tehokkaimmin vähentää parantamalla *objektii-visia olosuhteita*, infrastruktuuria laajassa mielessä. Pyrittäessä vähentämään onnettomuuden luonteisia rikoksia tärkeä merkitys on erilaisilla vaarojen välttämiseen rähtävillä turvallisuusohjeilla.

Taivutettaessa yksilöä huolellisempaan käyttäytymiseen voidaan käyttää samalla kertaa sekä positiivista vaikuttamista että sanktiointia. Perustava merkitys on kuitenkin yleisen sivistystason kohottamisella, jonka tuloksena ihmiset oppivat oma-aloitteisesti varjelemaan keskeisiä arvoja ja vapaachtoisesti noudattamaan niiden suojaksi säädetyjä normeja. Tämä ei tietenkään enää kuulu rikollisuuden ennaltachkäisyn piiriin käsitteen ahtaassa merkityksessä. Varsinaisen enneltachkäisyn pohjana täytyy olla tieto niistä (välttämättömistä tai satunnaisista) yhteyksistä, jotka vallitsevat virheellisen käyttäytymisen ja vahinkoseurausten välillä, sekä näiden yhteyksien tunnustaminen. Lisäksi tarvitaan ihmisen vastuuntunnon varaan rakennettua käyttäytymisen sääntelyä (missä yhteydessä liikäsääntelyä tulee välttää), säännösten noudattamisen valvontaa sekä, milloin tarve vaatii, sanktiointia.

Onnettomuustapaukset ovat suhteellisen itsenäinen ryhmä, johon kuuluvilla tapauksilla on lukuisia yhteisiä piirteitä. Tapaturmantorjunta on sen vuoksi järjestettävä kehittyneissä teollisuusmaissa niin, että toimenpiteet kolmella pääalueella (liikenne, työolosuhteet, kotitalous ja vapaa-aika) nähdään saman laajan yhtenäisen järjestelmän osina.

Rangaistusten ja yleensäkin *rikosoikeudellisten keinojen* merkitys ennaltachkäisyn kannalta on vain toissijainen. Tuottamuksellisia rikoksia koskee erityisesti se toteamus, ettei tärkeintä ole rangaistuksen ankaruus, vaan kiinnijoutumisen varmuus. Ne henkilöt, jotka ovat tekojensa vuoksi erityisen vaarallisia yhteiskunnalle, olisi pyrittävä erottamaan niistä, joiden käyttäytyminen yleensä on huolellista. Tämä on mahdollista vain luopumalla vähitellen seuraushakuisesta ajattelusta. Siihen nähden olisi harvittava tuottamuksellisten rikosten muodostamista tekorikoksiksi seurausrikosten asemesta.

Tuottamuksellisten rikosten tekijöihin voitaisiin käyttää tavanomaisia rangaistuksia tehokkaampia seuraamuksia. Rangaistuksilla yleensä

on tunnetusti monenlaisia haittavaikutuksia. Niiden estämiseksi tai ainakin vähentämiseksi olisi rikosprosessissa pyrittävä nykyisestä huomattavasti laajentamaan diversion mahdollisuutta. Tuottamuksellisten rikosten tekijöiden tuomitseminen vankeusrangaistukseen on monin tavoin ristiriidassa tämän rangaistuslajin perustavoitteiden kanssa (joita ovat esim. yhteiskunnan suojaaminen ja tuomitun pakottaminen omaksumaan sosiaalisen yhteiselämän normit). Oikean rangaistuksen tulisi olla sellainen, että sillä olisi riittävä yleisestävä teho, sen olisi nykyistä tehokkaammin edistettävä kansalaisten huolellista käyttäytymistä. Samalla sen olisi saatava rikoksentekijä muuttamaan virheellistä asennoitumistaan ja sitä kautta pidättymään uusista rikoksista.